

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Ношир: Ҳайати тадорукот Санаи интишор: 31 Октябр, 2019 - 11:33 **«ДОРУХОНА» Ё
«ОРУХОНА»**

(ё чанд сухан дар бобати мавқеи забон ва тарзи баён дар навиштор ва гуфтор)

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон»
(<http://www.kumitaizabon.tj>)

Дар бораи мавқеи забон чун яке аз руқнҳои асосии давлат ва давлатдории миллӣ ва ниёзҳои нигоҳубин, ғамхории он бисёр гуфтаанду навиштаанд. Ҳамин қадар илова мекунем, ки ҳар чӣ қадар пуштибонии он аз ҷониби соҳторҳо ва мақомоти давлатӣ дар сатҳи давлатӣ сурат бигирад, кам аст ва мо ба он армонҳои наҷибе, ки аз ҷумла баландбардории мартабаи забони миллист, бештар ноил мегардем. Яъне шарти асосии муваффақ шудан ба пойдории забони давлатӣ баланд гаштани масъулият, афзудани муҳаббат, дилс ўзии ҳар як соҳибзабон - шаҳрванди ҷумҳурий мебошад. Дар боло бардоштану таҳрики ҳамин эҳсосу ангеза нақши расонаҳои хабарӣ басо назаррас аст. Мардуми мо ба сухани чопшуда, аз тариқи радио садодода, ба сужаҳо, гуфторҳои ТВ бовар мекунад, ба гуфтори хабарнигорон, ровиёни ВХ пайравӣ, тақлид менамояд, нуқси забониашонро ислоҳ менамояд. Яъне забони матбуот, ТВ, радио, интернет дар раванди инкишоф, рушди маънавии одамон хеле муҳим аст, маҳз ҳамин силоҳи дурзан - сухан боиси ҳаллу фасли печидагиҳои ҳаёт, рафъи нуқсонҳои р ўз дар раванди созандагии ободониҳои мо мегардад, вале баръакс, бетаваҷҷӯҳӣ ба забон, тарзи баён боиси коҳиш ёфтани таҳқими заминаҳои иҷтимоӣ, ҳувияти миллӣ, дуршавӣ ва бегонагӣ аз асолати миллӣ ва монеи рушду нум ўи Ватан мегардад.

Хору залил кардани забони давлатӣ оғози пастравии мартабаи давлат аст. Барномае, ки аз тариқи РХ бо забони бурро, фасех, р ўшан ва лаҳни ширин садо медиҳад, ба ҷисму ҷон фараҳ мебахшад, р ўҳро болида мегардонад. Р ўзноманигоре, ки аз паҳлӯҳои муҳталифи маънавии вожаҳо оғоҳӣ дорад, ба ҳатоҳои услубӣ, фонетикӣ, мантиқӣ, грамматикӣ кам роҳ медиҳад, имконоти истифодаи калимаҳои муқобилмаъно, ҳаммаъно, ибораҳои реҳтаи фразеологиро медонад, бешак, бинандаву шунавандай зиёд, муҳлисони бешумор дорад. Забони тоҷикӣ дар таъриҳ, ҳангоми истилои аҷнабиён лаҳзаҳои басо душворро сипарӣ кард, имр ўзҳо бо густариши ҷаҳонишавӣ, гуфтуг ўи та - маддунҳо ҳатари аз миён рафтани он падид омадааст, аммо ин ёдгори ниёкон, ки чун баёнгари падидаҳои равшани вақту замон ба ҷаҳон аст, исбот кардааст, ки дар замони мусосир низ рисолати таърихиашро ба арҷмандию ифтиҳор иҷро карда метавонад.

Пас аз мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ тақдири он мавриди таваҷҷӯҳи аҳли ҷомеа қарор гирифт. Беш аз пештара зарур аст, ки дар ғановати таркиби луғавӣ, таҳқими мавқеи ҷамъиятии он ҳар як нафар сокини диёр, фарзанди миллат саҳмгузор бошад. Боиси ҳушнудист, ки р ўзноманигорон, нависандагону адібон дар бобати рушд, ҳифзи нафосат, назокату фасоҳати он, боло бардоштани мартабаи он саъю к ўшишҳои зиёд менамоянд. Калимаи ноҷо, нофаҳмо ба сангчае шабоҳат дорад, ки ҳангоми ҳӯрданӣ палав ба зери дандонҳо меояд.

Ҳар кӣ сухан бо сухане зам кунад,
Қатрае аз хуни ҷигар кам кунад, –

фармудааст шоир. Ҳамин тавр, дақиқ, дуруст интиҳоб кардани вожаҳо, истифодаи ибораҳои фразеологӣ, ҷумлаҳои мураккаб, саҳеҳии фикр ин масъулияти ҷиддию пурмашақати р ўзноманигор аст дар назди шунаванда, ҳонанда ва тамошогар. Мо суханро аз баҳри дигарон мег ўем ва ба ҳамин хотир Ҳудованд ба мо имкони гуфтани ва навиштан додааст. Бале, аввал овоз, сухан пайдо гашту баъд васоити тасвири он ҳарфҳо (алифбо). Аз ҳамин имкони азалий ҳар қас ҳар хел истифода менамояд. Баъзеҳо вожаҳоро ҳар тавре, ки ҳоҳанд, ба забон мегиранд, менависанд аз ин р ў ғалатҳои фаҳш имр ўз дар нашрияҳо, асарҳои бадей, китобу маҷмӯа ӯаҳои илмӣ зиёд вомех ўранд. Мутаассифона, ҳар қадоми мо ҳам нависанда, муҳаррири, муҳаррири нашрия, матбуот, телевизион ва радио ин ғалатҳоро мебинему ҷашм меп ўшем, ки ин авғнопазир аст. Инро чун беэҳтиромӣ, нописандӣ ба ғанчи ноёби ниёгон – забони модарӣ маънидод кардан мумкин аст.

Дар айни замон, ки нақши воситаҳои хабаррасони оммавӣ дар таълиму тарбияи мардум назаррас гаштааст, покизагии забони он, пешниҳоди дурусту риояи меъёрҳои забон дар гуфтаҳои ровиёни радио телевизиону нашрияҳо хеле зарур аст. Ҳушбахтона, ҳоло забони аҳбори омма як андоза беҳтар гаштаву р ўзноманигорон, ровиёни бо забони шевову равон мақсадашонро ба самъи бинандаю шунавандаю ҳонанда мерасонад. Бо вучуди ин ҳоло ҳам сари масъалаи забони расонаҳои хабарӣ, аз ҷумла, ҳангоми истифодаи бисёр вожа, таркибҳо ва усулу тарзи баёни муаллифон андеша мебояд. Хабарнигор, муаллифи барнома роҷеъ ба масъалае, ки сокинони як қишварро ба ташвиш овардааст – норасони барқ, газ, бунёди неругоҳҳо, таъмини ҷои кор, қасодии истеҳсолот бетаваҷҷӯҳҳо, ҳунсардона, бемақсад асар менависад. Агар ҳар як вожа марбут ба масоили мазкур санҷида, пухта, фаҳмо ва бо далелҳои р ўшан ифода гарданд, ба шунаванда фараҳ мебахшад, ҷароғаки умед дар қалби онҳо

медураҳшад.

Дар тайи чанд соли охир аз файзи соҳибиستиклолии кишвар дар бораи донистани забони давлатӣ ва риояи меъёрҳои он пешниҳодҳои хубе иброз мегарданд. Ҳамчунин дар ҷаласаву симпозиумҳо ҳам ин маънӣ хуб матраҳ мегардад. Аммо ин ҳама ба талаботи амалий шудани Қонуни ҶТ «Дар барои забон» пурра ҷавобӣ ў нестанд. Мо бояд барои он талош варзем, ки забони воситаҳои ҳабарии омма дуруст, фаҳмо, фасехӯ равон бошад, зеро агар дар ҷаласаҳо, семинарҳо, нишаствҳо 50 – 500 нафар ширкат дошта бошанд, төъдоди шунаванд, тамошогар, ҳонанда аз ин ҳам зиёд – миллионҳо нафарро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ ӯ масъулияти суханг ў, рӯ ӯзноманигор назди мардум ва давлат ҳеле қалон аст.

Саволи «Забони матбуот бояд чӣ гуна бошад?» танҳо имрӯз ба миён наомадааст ва танҳо хоси рӯ ӯзномаҳои тоҷикӣ набудааст. Тақрибан ҳамин марҳилаи инкишоф ва замони баҳсу мунозираҳои илмиро матбуоти Эрон низ аз сар гузаронидааст. Муаллифи рисолаи «Садонокҳо дар забони форсӣ» Шамсулмулук Мусоҳиб вазъи забони баъзе нашрияҳои даҳсолаҳо пеш Эронро таҳлилу таҳқиқ намуда, сабаби камаҳамият ва дар байнин муштариён беэътибор гардидани рӯ ӯзномаҳои ҷудогонаро дар мушкилбаёни ва саҳлангориҳои рӯ ӯзноманигорон дидааст. Ба андешаи ў, ғанчи ягона пеша кардани услуби соданависӣ аст, – менависад устод Б.Камолиддинов дар «Сухан аз баҳри дигарон г ўянд» (Душанбе, 2011, саҳ.7) ва иқтиbosero аз ин олим меорад: «Соданависӣ чист?» Ва ҷавоб мег ўяд: «Баёни расо ва ҷумлаҳои к ўтоҳ ва қалимаҳои осон ва маънус (ба ҳамдигар унс гирифта, шинос). Беҳтари қалом қаломе аст, ки омиёна ва пеши по уфтодааст ва на арабӣ ва номаънус».

Аксар вақт мебинӣ, ки суханвар ба қаломи шево, осону дақиқ ёътибор надода, намоишкорона ё тақлидкорона ба лафзпардозӣ оғоз менамояд. Бо пешрафти зиндагӣ тарзи ифодаи қалимаҳо дигар мешаванд, маънои нав мегиранд, ҳоҳ – ноҳоҳ мо аз истифодаи қалимаҳои к ўхна даст мекашем, баъзе қолабҳои ифодаю таҳияю таҳрири анъанавию таъриҳӣ корношоям мешаванд, ки ин табиист.

Айни замон ровиёён, суханг ўёни барномаҳои телевизион, радио ибораҳоро бо хости ҳуд тағиیر медиҳанд. Масалан, «Мехоҳам дониста бошам, ки...», «Мо ба барнома шоири ҷавон Расулиро даъват кардаем, то аз бобати китоби наваш сүҳбате дошта бошем.» Бояд ин тавр гуфт: «Мехоҳем суол қунем...» ва «Мо ба барнома шоири ҷавон Расулиро даъват кардем, то ...сүҳбат қунем».

Забони имрӯз махсуси заҳмати мардуми маърифатпарвару бофарҳанги тоҷик аст, ки аз радду бадалҳои таъриҳ гузашта дар ҳаводиси зиндагӣ пойдор монда, то ба мо расидааст. Бо шарофати соҳибистиклолии кишварамон имрӯз забони ниёғонамон чун як рукни муқаддаси миллӣ мақоми давлатӣ гирифт. Таҷрибаҳои солҳои охир гувоҳи онанд, ки масъалаи мураккабӣ ва гуногунсабкӣ расонаҳои ҳабарӣ боз ҳам печидатар ва мушкилтар мегардад. Ба назари мо, танҳо бо роҳандозии барномаи муназзаму фарогир дар ҳамbastagӣ бо ниҳодҳои давлатии масъули забон, кормандони ВҲО ҳаллу фасли ин қазия имкон дораду ҳалос.

Масъалаҳои дигаре, ки ташвишовар аст, ба номи шаҳрҳо, к ўхҳо, дарёҳо, дехот илова кардани баъзе ҷоҳаҳо мебошад. Масалан, «Хатлонзамин», «Эронзамин», «Раштонзамин» ва ғайра мег ўянд. Дар гуфторҳои радио, телевизион, нашрияҳо ба чунин ҷумлаҳо тез – тез дучор меоем: Чун пой бар ҳоки Раштонзамин ниҳод, вуҷудашро фараҳмандӣ фаро гирифт. Мехмонони аз ҳоки Хатлонзамин омадаро сокинони Суғдзамин самимона пешвоз гирифтанд. К ўлобашаҳр рӯз то рӯз ободтар мегардад.

Дар ин қалимаҳои мураккаб ҷоҳаҳо замин, шаҳр зиёdatӣ аст, маънӣ, агар зарур бошад, пеш аз номҳо ҷоҳаҳо «замин» бояд истифода бигардад. Дар ҷумлаи аввал, «вожаи ҳок» ба «Хатлонзамин» начаспон аст, зеро агар ҷоҳаҳо фоил замин аст, пас бо «ҳок» ҳаммаъно аст.

Аз пошҳо ўрии давлати абарқудрати ш ўроҳо СССР зиёда аз 28 сол сипарӣ мегардад. Мисли Иттиҳоди мазкур – империяҳои абарқудрати бисёре аз саҳнаи сиёsat рафтанд, чун Ҳаҳоманишиён, Кушониён, Саффориён, Тоҳириён, Бармакиён, Темуриён ва ҳоказо ва имрӯз дар шакли нав, бо номи нав, дар ҳудудҳои пештари маъмурию ҷуғрофӣ ҳокимиият надоранд, пас онҳоро собиқ гуфтан нашояд, Иттиҳоди ш ўравӣ аз он ҷумла аст. Мисол: Ба соҳаи пахтакорӣ дар замони собиқ Иттиҳоди Ш ўравӣ дикқати ҳамаҷониба медоданд. Қишивари мо 30 – 40 сол пеш ба ҳайати собиқ Ш ўравӣ шомил буд.

Дар ин ҷумла истифодаи ибораи «Иттиҳоди Ш ўравӣ» ҷоиз аст. Қишиварҳои собиқи ҳайати Ш ўравӣ айни замон ҳама мустақил гаштаанд. Мақсади г ўянда шарҳи ҳолати ҷумҳурий дар гузашта аст.

Дигар ҷоҳаҳо арабӣ, ки ғалат истифода мешавад, шакли ҷамъбандии модда – мавод мебошад. Аммо аксар вақт он ҳатто дар шакли маводҳо навишта мешавад. Мисол, «Дар мактаб барои пешравии кори таълиму тарбия бисёр маводҳои соҳтмонӣ сари

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»
(<http://www.kumitaizabon.tj>)

вақт пайдо мешуданд, иншоотҳои ба нақша гирифта дар муҳлати пешбинишуда ба истифода дода мешуданд». Дар ҷумлаи аввал «маводҳо», дар ҷумлаи дуюм «иншоотҳо» нодуруст корбаст гардидаанд. Мебоист ба ҷои «маводҳо – номгӯй», – масолеҳ истифода мегашт. Ҳамчунин ба ҷои вожаи «сохтмонӣ» «сохтмон» гуфтан ба маврид аст. Дар «Фарҳангӣ забони тоҷикӣ» (Москва, с.1969, саҳ.606) вожаи модда чунин шарҳ ёфтааст: Модда вожаи арабӣ буда, маънии зайл дорад:

1. материя, чиз.

2. моҳият, асл.

Аҷсом аз модда ва сурат мураккабанд.

Ибни Сино

З – ин тасаввур, ки модда сувар аст,

Бо сувар нисбаташ қарибтар аст.

Бедил

3. мавзӯй, матлаб материалҳои доир ба матлабе.

Гуфтам... Аҷаб моддае ба даст андохтӣ ва ӯро расвои олам соҳтӣ, панҷоҳ қитъа аз барои сараш ва панҷоҳи он барои дигар мураттаб гардид! (Восифӣ)

Моддаи таъриҳ, як ё якчанд қалимае, ки агар адади ҳарфҳои он ҷамъбаст шавад, ададе ҳосил мегардад, ки соли воқеаро мефаҳмонад, масалан, дар байти зерин:

Таърихи вафоти Ҳоҷа Исмат,

Ҳар қас ки шунид, гуфт; «Таммат».

Ин ҷо моддаи таъриҳ қалимаи «таммат» аст, ки дар ҳисоби абҷад адади 880 – ро ифода мекунад (т – 400, м – 40, м-40, т – 400) ва ин соли вафоти Исмати Бухороист (1476).

Дар ҳамин фарҳанг дар бобати вожаи мавод чунин навишта шудааст: мавод арабӣ, ҷамъи модда 11 моддат.

Маводи ин фитнаҳо мунқатеъ гардондам. (Авғӣ) Маводи хилоф ва низоъ дар ҷомеи муомилат аз миёни ҷумҳури ҳалоиқ мунҳасим ва муртафеъ гардад. («Ҷомеъ – ут – тавориҳ»). Расм арабӣ – одат, урпу одат, расм, таомул. Масалан, аз рӯи одат, урпу одатҳоро риоя кардан, дар одати касе, шакли ҷамъи он маросим мебошад. Дар ин кор маросими тарбият ба ҷои оварӣ – (Авғӣ). Ифмолози эшон аз иқомати ин маросим ва қиём бад – ин шароит ҷуз инҳироф набувад.

«Аҳлоқи Носирӣ»

Баъзан «расм» бо шакли «русум» низ ҷамъандӣ мешавад. Аз ҷои сабаб бошад, ҳам вожаи мавод, ҳам маросим, солҳои охир боз дар шак – ли дукарата ҷамъандӣ мешаванд. Ҳатто ин саҳӯ дар навиштаҳои ҳуҷҷатҳои ҳукуматӣ низ роҳ ёфтааст: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо».

Ҳан ўз 7 декабри соли 1988 донишмандони тоҷик Р. Амонов, Р. Раффоров бо унвони «Дар забон ҷои қаҷравиҳо мавҷуд аст?» мақолае ҷоп қарда, дар мавриди ба кор бурдани «луғатҳои ӯхна ва номашҳур» ва роҳёбии лаҳҷаҳои маҳаллӣ дар забони адабӣ изҳори ақида карданд, ки ба забони адабӣ унсурҳои маҳаллӣ ва омиёнаи маҳз роҳ меёбанд: Аз тарафи дигар, дар

мавриди ифодаи фикр забон бо муодил ва муродифҳои худ зиндаву қавист, дар фазои чунин камолоти зиёд имконияти ифодаи фикр дар забон васеъ мегардад. Азбаски забони адабии тоҷик ҳамеша рушд мейбад, муаллифон истифодаи унсурҳои ӯхнаро амри ногузир ва муфид дониста, андеша доранд, ки бад – ин васила таъсири забони адабии ҳаттӣ ба забони гуфтугӯй зиёд гаштаву фосилаи тафриқавии байни онҳо камтар мешавад. Ин ақида хеле ҷолиб аст.

Аммо муаллиfon то ба охир дар ақидаи хеш устувор намемонанд, менависанд: «Барои ноил шудан ба ин матлаб (яъне боло бурдани савияи мадани ва нутқи шифоҳии мардум) шарт нест, ки дар тақлиди ҳамсаҳои ҳамзабон қалимоти номашҳури арабӣ, форсихои қадим, (?)

воситаҳои архаистии ғрамматикий(?) ва монанди онҳоро фаровон истифода барем.... Ин қабил унсурҳои луғавӣ забони адабиро душворфаҳм ва мураккаб намуда, ба наздик шудани забони зиндаи гуфтугӯй ӯй ва адабӣ (?) ҳалал мерасонанд. Дар ин асос мое бар чунин ақидаем, ки

бидуни зарурат пайравӣ кардан ба тарзи нигоришоти ҳамсаҳои ҳамзабон, дар тақлид ба онҳо кор фармудани қалимаву таркибҳои номашҳур, ки дар забони мое ба ҷои онҳо луғатҳои тоҷикӣ ё арабиҳои маълуму фаҳмо истифода мешаванд, салоҳ нест». Барои тасдиқи гуфтаҳояшон иддао доранд, ки аз баҳри истифодаи қалимаи «меҳан» гузаштан даркор, ба ҷои он қалимаи «Ватан» – ро ба кор мебояд бурд, дар ин радиф қалимаҳои уток, пахш, акс (нашр), зуғол (ангишт) – ро низ нозарур мөҳисобиданд. Ҳол он ки дар «Фарҳангӣ забони тоҷикӣ» шеърҳои зиёде аз осори Фирдавсӣ, Саъдӣ, Лоҳутӣ бо истифодаи вожаи «меҳан» ҷун далел оварда шудаанд. Ин ки ӯшишҳо дар солҳои 20 – уми асри XX ба мақсади сода кардани забон баҳонае беш набуд ва ба равиши ғрамматикаи анъанавии забони адабӣ нуқсонҳои

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон»
(<http://www.kumitaizabon.tj>)

дағал шомил гаштанд, гаравиш, тақлид ба забони тоҷикони ба туркӣ олуда, бо дастгирии роҳбарони вақт авҷ гирифт, дар ин росто андешаҳои устод Айнӣ, ки меҳост, дар раванди забонсозӣ забони тоҷикони к ўҳистон дар мадди аввал ба эътибор гирифта шавад, истиносно гашт. «Шаклҳои ҷумлаи саволӣ бо мӣ, ду бор ҷамъ бастани афъол аз қабили «раветон», «кунетон», «гиретон» ва ғайра, аз байн бурдани пешоянди би дар афъол: «бирав», «бигир», «бих ўр», аз байн бурдани ҷонишинҳои пайваста аз қабили «гуфтамтон», «гуфтамашон» ва ғ., ки аз муҳимтарин аркони ҷумлаи форсӣ – тоҷикӣ мебошанд, авҷ гирифт.

Дар охири ҷумла бекор кардани бандакҳои ҳабарии – ам, – ё, – аст, – ем, – ед, – анд ва ба шакли думбурида даромадани ҳабар. Масалан: ту одам? (ё) ман одам (ам), Вай муаллим? Ҳа, вай муаллим. Не, вай муаллим не. Ҳа, муаллим ман, ё дар телефон Ман Толиб – ман. Аз радио мег ўянд: Ин ҷоо Душанбе. дар сурате, ки дар забони тоҷикиву форсӣ ҳатман «Ин ҷо Душанбе аст» менависад О. Исломӣ дар мақолааш «Ҳам дар наъл, ҳам дар пошна» (Асрори Ҳофиз, Душанбе, Матбуот. 2014, саҳ. 65).

Устод Айнӣ ба ом ўзишу корбарии лаҳҷаҳои к ўҳистониён даъват карда, менависад: «Ба фикри ман мерасад, ҳеч фурсат нағузаронида, дар Самарқанд, ки ба к ўҳистони тоҷикон наздик аст ва маркази маданият ба шумор меравад, ин курс кушода шавад. Дар ин курс аз Фалғар, Маҷтоҳ ва соири к ўҳистон ва деҳоти тоҷикон толибилмон бирасанд... Дар шаҳри Самарқанд як забони тоҷикӣ маъмул аст, ин забон бо узбакӣ маҳлут буда, ба таъбири буқаламун сазовор аст, чунончи, мег ўянд: «Аробаро қушӣ карда биёр», «буғулий карда монд», «иқилий карда рафт». Албатта, ин забонро ҳеч тоҷик қабул наҳоҳад кард. Забони шаҳри Ӯротеппа ва Ҳучанд, агарчи аз забони тоҷикии шаҳри Самарқанд қадре софтар аст, аз таъсири ўзбакӣ ва ихтилофоти луғати одатҳои ўзбакӣ холӣ нест. Бинобар ин, моро зарур аст, ки дар китобҳои мактабии тоҷикон забони к ўҳистони тоҷикро қабул кунем. Забони к ўҳистони тоҷик, забони форсии сода (соғ), аз такалуфоти эронӣ холӣ, аз луғати арабии ношуниданӣ ҳилт наёфта ва бо сарфу наҳви форсӣ мувоғиқ аст. (Шӯълаи инқилоб, солу моҳ саҳ. 253 – 264).

Дар «Фарҳанги форсии имр ўз» маъннии вожаи «ғалла» ҷунин шарҳ ёфтааст: «номи умумии донаҳои гиёҳии тираи гандумиён (монанди гандум, ҷав, биринҷ, арзан ва ғайраҳо)», аммо айни замон баъзе қаламбадастони «навовар» – и р ўзномаву маҷалла ва афроди дигар дар суханрониҳошон ин вожаи содаи форсиро ба таври ҳуд «такмил» дода ба он пасванди – гӣ ва қалимаи дона – ро илова месозанд, ки ҳеч зарурате ба он нест, аз мантиқ дур аст. Чи тавре аз шарҳи вожа диdem, маънни дона дар вожаи мазкур нуҳуфтааст. Ҷун ғалла гуфтем, мо ашёero тасаввур мекунем, ки аз донаҳо иборат аст. Ғалла исми ҷомеъ аст, фарогири донағиҳо чун гандум, ҷав, мош, наск ва ғ. Ҳамин беэътиноӣ дар қалимасозии ноҷо дар вожаҳои ҳосилнокӣ, даромаднокӣ, мевагӣ, боронгарӣ, селхезӣ, вағоғӣ ва ҳоказо ба ҷашм мерасанд.

1. Зеро нарҳи маводи қишиварӣ аз ҷумла ғалладонагиҳо нисбати порсол як маротиба зиёд шудааст. (Озодагон 06 – 06 – 2012. № 22).
2. Агар дикқат дода бошед моҳи равон дар бозор бештар мевагии паст ва ё норасид фур ўхта мешуд. (Фараж. № 34. 22. – 06 – 2012).
3. Бар асари боронгарии шадид оби дарёи канори шаҳри К ўлоб боло шуда, шаҳрро зери об гузошт. (Торномаи Радиои Озодӣ. 7 – 06 – 2010).
4. Ҳоку гиле, ки селхезӣ бо ҳуд овардааст, имкони ҳаракати мошинҳоро номумкин кардааст. (Торномаи Радиои Озодӣ. 7 – 05 – 2010).

5. Даромаднокии Эйлл ду баробар зиёд шуд. (Миллат. 25 – 04 – 2012 № 7).
6. Умр ба ин ҳуршеди ҳунари тоҷик вағоғӣ накард... (Миллат 25 – 04 – 2012, № 7). (Мисолҳо аз мақолаи Қ. Рустам «Ағзуҷаҳои нолозим». Нигоҳ, 4 – 05 – 2015 пешниҳод гаштанд.)

Дар ҷумлаи якум ба ҷои ғалладонагӣ ғалла, дар ҷумлаи дуюм ба ҷои мевагӣ мева, дар ҷумлаи сеюм ба ҷои боронгарӣ борон, дар ҷумлаи ҷорум ба ҷои селхезӣ сел, дар ҷумлаи панҷум ба ҷои даромаднокӣ даромад, дар ҷумлаи шашум ба ҷои вағоғӣ вағоғ гуфтани равон ва дуруст аст. Дигар вожае, ки аксар вақт нодуруст гуфтаву навишта мешавад, «ҳабар» аст, ки шакли ҷамъандии арабиаш «аҳбор» аст. Аммо бисёр вақтҳо ба он боз ҷанди пасванди ҷамъсоз илова менамоянд: аҳбор – от, аҳбор – от – ҳо. Ҳамин бетаваҷҷӯҳӣ дар вожаи маълум – от – ҳо, ҳисоб – от – ҳо, адаби – ёт – ҳо, риво – ёт – ҳо, ҷузъи – ёт – ҳо, ғазал – и – ёт – ҳо, мушкил – от – ҳо низ ба ҷашм мерасад. Дигар вожаҳои мушкилфаҳми араб, аз ҷумлаи иртибот, мусташириқ, ибтикор, иқтишод, ағлаб, муҳосамат, таҳриқ, тарвич, ҳифозат, муқаттоъ, иштиҳор, мутамоил, мунташириқ, мусадамат, таҳриб, инфиҷор, минҷумла, мустақар, мустаҳар, нисвон мебошанд. Дигар саҳв дар истифодаи ҷамъандии бемавриди арабӣ аст. Мисол: ба ҷои минтақаҳо манотиқҳо, ба ҷои мактабҳо – макотибҳо мег ўянд, ки ҳатост. Шакли ҷамъи ин қалимаҳо ҳам нодуруст аст: равобитҳо, навоҳиҳо, авохирҳо, қавоидҳо, заҳоирҳо, манобеъҳо ва ҳоказо. Ба андешаи мо, ин вожаҳо дар шакли ҷамъандии тоҷикӣ истифода шаванд, беҳтар аст:

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»
(<http://www.kumitaizabon.tj>)

Мисолҳо: ноҳияҳо ҷумҳуриҳо, имтиёзҳо ва ҳоказо. Баъзан аз тарафи ровиён ҳангоми сухбатҳои телевизионӣ ва навиштан рӯзноманигорон ба номҳо худсарона вожаи нодаркор илова мекунанд: Масалан, ба ҷои Ҳофизи Шерозӣ – бобои Ҳофиз ба ҷои Абӯалӣ ибни Сино – Пури Сино менависанд, ё Носири Ҳусрави Қубодиёниро Шоҳносири Шоҳносири Ҳусрав, Мир Саид Алии Ҳамадониро Ҳазрати Амирҷон ном мебаранд.

Дигар саҳвҳо дар истифодаи номи кӯчаҳо мушоҳида мегардад. Аз тариқи радиои «Ватан» эълоне пахш мегардад, ки анҷоми он чунин садо медиҳад: Суроғаи мо кӯчаи Пушкина.

Суроғаи мо – кӯчаи Ғафурова, кӯчаи Федина, ки нишонаи бесаводӣ аст.

Агар мақсад ба забон гирифтани номи ашхоси маъруф аст, пас «Суроғаи мо кӯчаи ба номи Пушкин», «Суроғаи мо кӯчаи ба номи Бобоҷон Ғафуров» гуфтан зарур аст. Аксар вақт номҳои шаҳру навоҳӣ, маҳаллаҳо низ нодуруст навиштаву хонда мешаванд. Мисол: Вазъи корҳои ободонӣ дар кӯчаҳои У.Хайём, Ҳ.Шерозӣ, С.Шерозӣ ва У.Зоконӣ, Маҳаллаи Ҳучандӣ хуб ҷараён дорад. Сокинони ноҳияи А.Фирдавсӣ дар маъракаи ниҳолшинонӣ ширкати фаъол доштанд. Паҳтакорони ноҳияи С.А.Ҳамадонӣ низ аз иҷрои нақшаи ҳосилғундорӣ мӯжда расониданд.

Номҳоро бо ин тарз кӯтоҳ кардан нашояд, хуб мешуд ё Умари Ҳайём, Убайди Зоконӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Саъдии Шерозӣ ва Сайид Алии Ҳамадонӣ, Камоли Ҳучандӣ ё Маҳастии Ҳучандӣ бигӯему бинависем. Аммо ин навишта ҳам ноқис аст, зеро дар адабиёт ҷанд олиму адиби зодаи Шерози Эрон аст, чун Ҳофиз, Саъдӣ ва ҷанд нафар бо таҳаллуси Ҷомӣ аст: Абдурраҳмони Ҷомӣ, Аҳмади Ҷомӣ, ҷанд нафар зодаи Ҳучанду Ҳатлон. Ба андешаи мо, дар ҳолати навиштани як ҳарфи аввали ном, масалан А.Ҷомӣ хонанд, шунавандана намедонад, ки гап дар бораи қадоме аз Ҷомӣ ва қадом Шерозӣ: Саъдӣ ё Ҳофиз меравад?

Бинобар ин номи шаҳсони таърихири пурра навиштан даркор аст. Баъзан ба номҳои адабону олимон қалимаҳои зиёдатӣ ҳамроҳ мекунанд, ки боиси ҳалалдор шудани маънои вожаҳо мегардад. Гоҳе ду пешоянд паси ҳам ё паҳлуи ҳам меоянд, ки боиси содиршавии ҳатои услубӣ мегардад. Масалан: Бо ба Россия рафтани ҷавонони кишвар масъалаи ба ҷои кор таъминкуни аҳолӣ ҳал намешавад. Ӯ пеш аз ба ҷудошавӣ ариза додаву шартҳо гузошта буд.

Ин ҷумларо метавон чунин ислоҳ кард: Ӯ то ҷудошавӣ ариза додаву шартҳо гузошта буд. Айни ҳол таркибҳои душворфаҳм дар гуфтору навиштори расонаҳои ҳабарӣ зиёд истифода мешаванд. Масалан, ҳадс задан, орзуву ҳавас ҷашидан, ба сар бурдан, тамиз кардан.1.

Мисолҳо: Ҳар як ҷавон ҷашидан орзуву ҳаваси гаштанро дорад. 2. Ӯ ҷанд сол пеш Тоҷикистонро тарқ гуфта, дар Амрико ба сар мебарад. 3. Фаррош ҳар саҳар саҳни коргоҳро рӯбӯ чин карда, тамийиз мекунад. Дар ҷумла 2 ҷиро ба сар бурдани Ӯ маълум нест.

Дар луғат тамийиз кардан ба ду маъно омадааст: 1. фарқ кардани сара аз носара, нек аз бад.2. солимфикрӣ, ақлу ҳуш, боодобу оқил будан.

Дар барномаҳои телевизионӣ иштибоҳи услубӣ низ зиёд ба ҷашм мерасанд: Мисол:

Нависандай амрикой аввалин касе буд, ки ақидаи секунҷаи бермудиро пеш мебарорад. (ТВ «Сафина», 24.04.2009).

Гӯштингири тоҷик Олим Зиёев соҳиби медали тиллой гардид, ин сеюмин медали тиллои Ӯ буд. (ТВ «Ҷаҳоннамо», 22.02.2009).

Дар як рекламаи дар бобати табобатгоҳи чинӣ чунин сухан моҳҳои дароз садо медиҳад.

Муолиҷаест, ки натиҷаи мусбии онро вақт исбот кардааст. (Шабакаи аввал, 2014 с.).

Дар ҷумлаҳои боло «секунҷаи Бермуд», «медали тилло», «натиҷаи мусбат» бояд навишт.

Баъзан табобати чинӣ – ро ровиёни ТВТ ва ТВС табобати чиной мегӯянд, ки нодуруст аст.

Баъзан шореҳи варзиш мегӯяд: «Бисёр бозии ҳассос аст ин бозӣ». Саҳв ин ҷо дар истифодаи вожаи «ҳассос» аст, он хоси мавҷуди зиндаи соҳиби ҳис аст, на аз бозӣ ҳамчунин қалимаи «бозӣ» такрори бемавқеъ аст. Дар ҷумлаи «Бинобар сабаби номусоидии обу ҳаво қиши ҷаҳон» тӯл кашид», «бинобар сабаби» дар ҷумла саҳех нест, мебояд нависем «бино бар» ё «ба сабаби» ва маънии ҷумла ҳалалдор намешавад.

Аслан, урфу одат, суннатҳо, пероҳандорӣ, таомҳо, аркони меъморӣ ва ҷанд ҷузъиёту қуллиёт равиши миллий доранд, vale мебинем, ки дар овезаи пештоқи биное сабт шудааст: «Ошхонаи миллий»; сухан агар инҷо аз тарҳи бино биравад, пас он хоси аврупоӣ аст. Мебояд навишт: ошхонаи таомҳои миллий ё «таомҳои миллий». Милликунонии иншоот, мардумӣ кунонидани замин, об, ғанҷҳои табиии мартабаанд, ки бо қарори вижайи Ҳукуматҳо муайян мешаванд. Масалан, Китобхонаи миллий, Осорхонаи миллий ва ғайраҳо.

Дигар ҳолати ногувор, ғашовар дар навиштаҳои электронии лавҳаву овезаҳост. Шабона мабодо аз кӯчаҳои хиёбонҳои пойтактаҳо дар ҷумла ҳамроҳи гузар кунем, беихтиёර ҷаҳонмамон ба ҷароғаҳои люменатсионӣ меафтад, ки аз онҳо шакли ҳарфҳоро сохтаанд, хеле зебову

мұчалло, диққатрабову боиси ҳұсну шукухі иншоот гаштаанд. Бойсі таассуф аст, шабона аз сағлангории масъулони ободонй қисме аз құзыиёти калима ва ибора дар намегирад. Дар нәгирiftани баъзе ҳарфҳо маънои вожаву ибороро халалдор ва табъро хира месозад. Ба ҷой дорухона - орухона (дар маҳаллаи «Гипрозем»), «ушфур ӯшон» (дар маҳаллаи 33), «итобхона», «көрхна» ба ҷойи китобхона ва корхона ва садҳо далели дигар дар дигар навиштахой электроний. Ба ақидаи мо шаҳр дар шаб ҳам шаҳр аст. Мекомонон, мусофириони дохиливу хорицү сайру гашт мекунанд, ба дорухона бираванд ё ба орухона?

Пешво миллат, Президенти Чумхурии Тоҷикистон мұхтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласа баҳшида ба Рӯзи забон аз ноқисии маводи фарҳанги забони тоҷикӣ, дигар луғатҳо изҳори нигаронӣ кард, ки хеле саривақтӣ ва барҷоӣ аст. Масалан, аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи «аллакай»-ро наёфтам. Шояд баъди паж ӯҳиш маълум бигардад, ки боз чи қадар вожаҳо аз сахифаҳои фарҳангҳо берун мондаанд?

Баъзан менависанд: нархи молҳо арzon шуданд; ҳол он ки нарх мол нест, ки арzon шавад ё қимат, он паст меравад ё боло. Вожай температура – ҳарорат аст, маънои ҳарорат гармӣ аст. Гоҳо муаллифон менависанду ровиён мег ўянд: Ҳарорати ҳаво дар шабонар ўзи оянда 2 дараҷа хунук мешавад. Дар чунин ҳолат истифодай вожай «дамо» ба мақсад аст, «дамои ҳаво», «дамои балан». Ба чойи термограф – дамосанҷ.

Баъзан дар истифодай вожаи «музиқӣ» низ бетаваҷчӯҳӣ ба ҷашм мерасад. Мег ӯянд ё менависанд: ӯ як мусиқӣ навоҳт. Дарвоқеъ мусиқӣ илм аст. Бояд навишт: ӯ як оҳанг навоҳт. Вожаҳои намуд, намо - шакли зоҳирӣ ҳар чиз аст. Баъзан менависанд: намуди хатти арабӣ намудҳои дараҳтон, дар ҷунун ҳолат навъҳои навъни хатти арабӣ, навъҳои дараҳтон. Дар кулди барномаҳои фарҳангии радио ва телевизион, рӯзномаву маҷалдаҳо бо ибораи

дар кулли сарномаҳои фарҳанги радио ва телевизион, рузномаву маҷаллаҳо бо иборай «истеъдодҳои ҷавон» вомех ўрем. Вожаи мазкур маъни лаёқат, қобилият, салоҳият гуфтан аст. Яъне, мумкин нафаре истеъдод, лаёқат, салоҳият дошта бошад, vale ровиёну муаллифони мо мег ўянду менависанд. Дар меҳмонии мо истеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Ў бояд биг ўяд: Дар меҳмонии мо соҳибистеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Дар истифодай ин вожа, ки аз забони русист мо тақлидкорем. Намедонем, ки дар забони русӣ ин вожа ду маъно дорад: яке истеъдод, дигаре маҷозан соҳибистеъдод. Ин тарзи истифодай калимаву ибораҳо дар китоби устоди зиндаёд М. Шакури «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта маконе дорад», интикод шудааст.

Хамчунон пешниҳод мекунам, ки дар замоне, ки иттилоот ба таври бемисл афзун шудан аст, маълум аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ, интернет, китобу маҷалла, рӯзномаҳо фурсати ом ўзиш барои насли ҷавони кишвар тангӣ мекунад. Ба ҷои ом ўзишу қашфиёти бамисли илмҳои гуногуни техники толибилмон фурсати ками забоном ўзӣ, ба дунболи аломату ҳарфҳо давиданро доранд, яъне алифборо ба қадри зӯррас осонфаҳму сода бояд кард. Яке аз ин роҳҳо ба андешаи банда баромадан аз баҳри чор ҳарфи йотбарсар ю, я, ё, е мебошад, зеро бе истифодай онҳо низ маънои калимаҳо фаҳмоанд. Масалан, ба ҷоии Ёвон – Йовон, Ғаюр – Ғайур, Ёкуб – Йокуб.

Ҳарф як навъ техника – василаи баррасиунданаи маъност, агар дастрасу фаҳмо, сода бошад хубтар аст. Ба андешаи банда, калкаи воситаҳои ахбори омма аз русӣ средство массовой информации ноқис аст. Ин ибора дар забони русӣ ҳадафманд мебошад. Аммо дар забони тоҷикӣ не. Ба он монанд аст, ки мег ўем «олотҳои санг», «техниқаи пахта», «воситаҳои бор» дар чунин ибораҳо мақсади г ўянда маълум нест. Пас бояд бинависем воситаҳои хабаррасон ё расонаҳои хабарӣ, олотҳои сангтарошӣ, достезкуни, ордкуни, собунбарорӣ, техниқаи пахтатозакуни, борбарӣ, боркашонӣ ва ғайра.

«ТУНДУР» ВА «НУҚТА»

Чи тавре ки зикр шуд дар бобати истифодаи мафхуму ифодаҳои қуҳнаву нав ихтилофӣ назар ба назар мерасад, ин бесарусомониҳо боиси ғалатфаҳмию ғалатнависиҳо мешавад, вожаҳои сирф тоҷикӣ чун вожаи забони бегона фаҳмида мешавад. Барои далел вожаи «тан ўр»-ро меоварем, ки чун лавҳа назди нуқтаҳои хизматрасонӣ ба ҷашм мерасад: танд ўр, тандуркабоб, тандурӣ, самб ўсаи тандурӣ, нони тандурӣ, мурғи тандурӣ. Айни замон вожаи мазкур чун шакли вайроншудаи туркии «тандир» фаҳмида мешавад, ки аз ду решা иборат аст: «тун» – оташдон, «дур» – (тур) – ба монанди.

Вожай мазкур 3000 сол пеш дар забони аккадӣ дар шакли «тинуру» дар забони оромӣ «таноуру», дар арманий «танир», дар гурҷӣ «тонэ» чун авастоии «танур» оро пайдост аст, ки дар забони паҳлавӣ шакли «танур»-ро гирифтааст. Ба қидаи доктори илми филология Ҳасан Султон (Адабиёт ва санъат; 15.12.2016, №50) вожай «тан ўр» дар забони ибрай ва арабӣ ҳам бо ташди迪 «нун» ба шакли «тан ўр» мавриди истифода қарор дошта, дар Қуръони Шариф ду

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон»
(<http://www.kumitaizabon.tj>)

бор дар ояти 40 – сурои Ҳуд ва ояти 27 – сурои Муъминун он ҷо ки ҳадиси тӯғони Нӯҳ меравад, корбаст шудааст. Ин вожа дар забонҳои қирғизию қазоқӣ ва озарию ўзбекӣ шакли «тандир», дар туркманик «тамдир», ўйғурӣ «тунур», ҳиндӣ ва уду «тандур» дорад. Ба ин гуфтаҳои олимии муҳтарам ҳамфирӯзӣ ҳастем, зеро вожаи мазкур дар навиштаҳои олимону адабони классикии мо хеле фаровон истода шудааст. Аз ҷумла дар «Торихи Бухоро»-и Наршайҳ омадааст: «Ва фармуда буд, то се рӯз боз тан ўр тафтонида буданд, ба наздики он тан ўр рафт ва ҷома берун кард ва хештанро дар тан ўр андоҳт». Муаллиф барҳақ дар мақола овардааст, ки вожаи «тезтайёр», ки дар овезаҳо ба ҷашм мерасад хеле содалавҳона ба сифати муодили фаронсавии «бистро» истифода мешавад, ки аз соли 1880 инҷониб пайдо шудааст ва маъни «таъомхонаи саридастӣ»-ро дорад. Мо ҳам пешниҳоди устод Ҳасан Султон ва Рустами Ваҳҳобро дар бораи ба ҷойи ифодай мағҳуми «бистро» корбаст шудани «ғизои саридастӣ»-ро ҷонибдорем. Ҳамчунин андешаҳои ўз дар бораи ивази ибораҳои «фурӯши дисқҳо», «фурӯши пардаҳо», «шустуш ўи мошинҳо» бо истифодаи пасванди ҷамъандии «-ҳо», «нони самарқандӣ», «сихкабоби хӯҷандӣ», «масолеҳи соҳтмонӣ» бе истифодаи пасванди ҷамъандии «-ҳо» ва пасванди мансубияти «-ӣ» мувофиқи матлаб мешуморем. Вақтҳои охир дар лавҳу овезаҳо ибораҳои зерин ба ҷашм мерасанд: «нуктаи таъмири пойафзол», «нуктаи шустуш ўи мошин ва қолин», «нуктаи фурӯши сӯзишворӣ» («НФС») бо андешаи мо истифодаи вожаи «нукта» дар ин гуна ибораҳо зурур нест, дар шакли «шустуш ўи мошин ва қолин», «фурӯши сӯзишворӣ» ва ҳоказо низ мақсад возехи рӯшан аст.

«АТИҚА» АСТ Ё «АНТИҚА»

Атиқа ё ба шакли атиқӣ, низ навишта мешавад, вожаи арабӣаст, асл «атиқа» ба аст, маъни қуҳан бостонӣ-ро дорад, бо таъсири гӯши навишти русӣ ба ин вожа ҳарфи «н»-ро афзузаанду «антинчный» пайдо гашт.

Фуромадан, фуровардан – таҳифифшуҳаи феълҳои “фуруд овардан”, “фуруд омадан” мебошанд.

«ДУРАФШ», «ДИРАФШ» – КАДОМЕ ДУРУСТ?

Дар “Фарҳанги забони паҳлавӣ” чунин маъни дорад: драфш – байрақ, ливо, «драфшидан» – 1. Мавҷ задан такон хурдан, ларзидан. 2. Дураҳшидан (7.158). Дар «Ғиёс-ул-луғот» омадааст: «Дурафш – порчаи қумоши сег ўша, ки ба зарф мунаққаш карда, ба сари алам банданд. ва ҷун маъни дурафшидан ларзидан аст, инро низ дурафш аз он гӯянд, ки аз бод меларзад. Ва олотест, ки бад-он дар ҷарм суроҳ кунанд, ки онро ба ҳиндӣ сугалий гуянд. Дар луғоти «Сироҷ», «Рашидӣ» ва ҷанд луғати дигар навишта шудааст, ки бо фатҳи сонӣ (яъне дирафш) олоте, ба маъни алам ва нишони лашкар аст. Дар «Фарҳанги Муин» маъни «дирафш» – байрақ, алам, аломат, рояти (сипоҳ), фӯтае, ки дар рӯзи ҷанг дар болои дастори худ печанд, омадааст.

Буризода Қурбонали Бозор, н.и.т., дотсент

Директори МД. «Агентии миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб - Ҳонаи китоби Тоҷикистон»

Баҳодиҳии муҳтаво: 5

Баҳои миёна: 5 (2 овоз)

Категория:

- [Аҳбори рӯз](#) [1]

- [Забоншиносӣ](#) [2]
- [Забони тоҷикӣ](#) [3]
- [Маколаҳо](#) [4]

Манбаъ:<http://www.kumitaizabon.tj/tg/content/doruhona-yo-oruhona?mini=2025-06&qt-quicktabs=1>

Пайвандҳо

[1] <http://www.kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B0%D1%85%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D1%80%D3%AF%D0%B7> [2] <http://www.kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D3%A3> [3] <http://www.kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE%D2%B7%D0%B8%D0%BA%D3%A3> [4] <http://www.kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D2%B3%D0%BE>